

מאוהב לאויב: צדק, אמת, יושר ושכל ישר בין ישראל לאוטופיה בבג"ץ חוק האזרחות

אייל גרוס*

1. מבוא: בית המשפט בצבת המחלוקת
2. גישות שונות לעניין זכויות והגבלתן
3. בין אוטופיה לישראל
4. מאוהב לאויב: על מעמד תושבי השטחים כנתיני מדינת אויב
5. בארץ המראות: בין ביטחון לדמוגרפיה
6. סיכום: בין ישראל לאוטופיה — ההיית או חלמתי חלום?

1. מבוא: בית המשפט בצבת המחלוקת

פסק הדין¹ בעניין חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה)², מעיד על בית משפט חלוק באופן חד. בפסק הדין עסק בית המשפט העליון בשאלת חוקתיותו של החוק, האוסר מתן היתרי שהייה, רישיונות ישיבה ואזרחות בישראל לפלסטינים תושבי השטחים, בכפוף לחריגים מועטים. העובדה שהחלטתה על חוקתיות הוראתו של החוק נפלה על חודו של קול, מעידה על עומק המחלוקת והקיטוב בבית המשפט העליון בסוגיות של דמוקרטיה, זכויות אדם, ביטחון והקשר ביניהם. החוק שנדרן נחקק כהוראת שעה, על רקע החמרת המצב הביטחוני במהלך

* דוקטור למשפטים. הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב. תודה לארנה בן-נפתלי ולאילן סבן על הערותיהם על גרסה קודמת של מאמר זה ולאסף אבן-חן על הסיוע במחקר. תודה גם למרכז-על צגלה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב למחקר בינתחומי של המשפט על תמיכתו במחקר. הכותב חבר בהנהלת האגודה לזכויות האזרח בישראל שהייתה אחת העותרות בפסק הדין נשוא מאמר זה. עם זאת, הדעות המובעות במאמר הן של הכותב בלבד ואין לייחסן לאגודה לזכויות האזרח בישראל.

- 1 בג"ץ 7052/03 עדאלה — המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' שר הפנים (טרם פורסם, 14.05.2006) (להלן: "פסק הדין").
- 2 חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003 (להלן: "החוק").

האינתיפאדה השנייה³. החוק עיגן מדיניות שאומצה קודם חקיקתו על ידי שר הפנים והממשלה. מדיניות זו אומצה לראשונה לאחר הפיגוע במסעדת "מצא" בחיפה, משהתברר שהמחבל המתאבד תושב השטחים נשא תעודת זהות ישראלית מכוח מעמדה האזרחי של אמו⁴. בתשובת המדינה לעתירה נאמר כי מאז שנת 2001, עשרים ושישה מתושבי השטחים שקיבלו מעמד בישראל עקב איחוד משפחות, היו מעורבים בסיוע ממשי לפעילות עוינת נגד ביטחון המדינה⁵. שאלת המספר המדויק של פלסטינים שהחזיקו בתעודות זהות ישראליות והיו מעורבים בפיגועים נשארה שנויה במחלוקת לפני פסק הדין ולאחריו⁶.

החוק קבע כי שר הפנים לא יעניק לתושב השטחים אזרחות בישראל ואף לא רישיון לישיבה בה. כמו כן נקבע כי מפקד האזור לא ייתן לתושב השטחים (שאינו ישראלי) היתר לשהייה בישראל⁷. בנוסף נקבע כי מפקד האזור, בהסמכת שר הפנים, רשאי לאשר בקשת תושב השטחים למתן היתר לשהייה בישראל. זאת, לשם מניעת הפרדה מבני זוג השוהים כדין בישראל, כאשר מדובר בכך זוג שגילו מעל 35 שנים או בת זוג שגילה מעל 25 שנים⁸.

משמעות החוק היא, בין השאר, שלילת האפשרות של איחוד משפחות בין ישראלי (לרוב ערבי-פלסטיני אזרח או תושב ישראל) לבין בן זוגו הערבי-פלסטיני המתגורר בשטחים ושאינו ב"גיל המתאים", וכן מגבלות על הקשר בין הורים תושבי ישראל לילדיהם הרשומים בשטחים⁹. החוק כלל הוראות המתירות לשר הפנים לתת או לאשר היתר שהייה לקטין לשם מניעת הפרדתו מהורה משמורן השהיה כדין בישראל¹⁰. עוד נקבע כי מפקד האזור רשאי לתת היתר שהייה בישראל לשם טיפול רפואי, עבודה ואף למטרה זמנית לתקופה של עד שישה חודשים¹¹. כמו כן נקבע כי ניתן להעניק אזרחות, רישיון או היתר שהייה בישראל אם מדובר בתושב של האזור שמזדהה עם מדינת ישראל והוא או בן משפחתו פעלו לקידום

3 ראו גיא דוידוב, יונתן יובל, אילן סבן ואמנון רייכמן "מדינה או משפחה? חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), תשס"ג-2003", משפט וממשל ח 643, 646-647, 652-659, 685-688 (2005); אמנון רובינשטיין וליאב אורגד "זכויות אדם, ביטחון המדינה ורוב יהודי – המקרה של הגירה לצורכי נישואין" הפרקליט מח 315, 315-317 (תשס"ו); יעקב בן-שמש "זכויות חוקתיות, הגירה ודמוגרפיה: בעקבות בג"ץ חוק האזרחות והכניסה לישראל" משפט וממשל י 47, 50-52 (תשס"ז).

4 ראו דוידוב, יובל, סבן ורייכמן, לעיל ה"ש 3, בעמ' 652-653; רובינשטיין ואורגד, לעיל ה"ש 3, בעמ' 315.

5 פסק הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 12 לפסק דינו של השופט ברק (תשובת המשיבים).

6 ראו טקסט הנלווה לה"ש 33-35 להלן.

7 ס' 2 לחוק.

8 ס' 3 לחוק.

9 פסק הדין, לעיל ה"ש 1, מבוא לפסק דינו של הנשיא ברק.

10 ס' 3א לחוק.

11 ס' 3ב לחוק.

ענייני המדינה, או שמתן האזרחות, הרישיון או ההיתר הם מעניינה המיוחד של המדינה¹².

חמישה שופטים, ובראשם הנשיא ברק – אליו הצטרפו השופטים ביניש, פרוקצ'יה, ג'ובראן וחיות – סברו שהחוק אינו חוקתי, וחמישה שופטים, ובראשם המשנה לנשיא (בדימוס) חשין – אליו הצטרפו השופטים ריבלין, גרוניס, נאור ועדיאל – סברו שהחוק חוקתי. קולו של השופט לוי הכריע את הכף, לאחר שהצטרף לשופטים שנמנעו מלהכריז על החוק כבטל. עם זאת, השופט לוי סבר כי אין מנוס מלהכניס לחוק שינויים אשר ימזערו את פגיעתו בזכויות. למרות קביעה זו הצטרף לוי לשופטי הרוב בדחיית העתירה, וזאת על מנת למנוע חסר בחקיקה, שיוכל להיות מנוצל לפגיעה בביטחון תושבי ישראל¹³. מקומו של השופט לוי בין שופטי המיעוט מבחינת הניתוח החוקתי ובין שופטי הרוב מבחינת התוצאה מקשה לחלץ מפסק הדין אמירה חד-משמעית.

רשימה זו תפתח בהצגת המחלוקות העיקריות שנתגלצו בין השופטים בפסק הדין, תוך הדגשת התפיסות השונות שהציעו השופטים ברק וחשין בעניין המנגנונים החוקתיים המאפשרים הגבלת זכויות, ובחינת יישומן של תפיסות אלה בתחמת הזכות לחיי משפחה. בהמשך אתמקד בפסק הדין של השופט חשין, ואבחן היבטים מסוימים של הדיון שמתקיים בפסק דינו. אטען כי מסגרת הדיון, זו שמבחינה בין ישראל ל"אוטופיה", הנה בעלת משמעות קשה ומרחיקת לכת מבחינת האפשרויות שהיא פותחת לשלילת זכויות: מסגרת דיונו מאפשרת להגביל את היקפן של זכויות בשל אינטרסים ביטחוניים מבלי להידרש כלל לבדיקה במסגרת פסקת ההגבלה; היא מסמנת את תושבי השטחים כנתיני אויב ומרמזת לגליטימיות של שיקולים דמוגרפיים כעילה להגבלת זכויות של אזרחים ישראלים.

12 ס' 3 ד לחוק.

13 אפשר לתהות מדוע מצא לנכון השופט לוי לנקוט עמדה זו, וזאת לאור הנוהג הקיים בבית המשפט העליון להשעות את הכניסה לחוקף של הצהרה על בטלות חוק. לכאורה יכול היה השופט לוי להצטרף לעמדת הנשיא ברק שהציע להכריז כי החוק בטל ולהשעות את הכות הבטלות לחודשיים מיום מתן פסק דין, תוך שהוא מציע מועד מאוחר יותר שבו יפקע החוק – בין הנוכחי ובין חוק שיאריך אותו אך יהיה זהה לו בתוכנו. גישה כזו הוצעה גם על ידי השופט ביניש, שהצטרפה למסקנתו של השופט ברק שלפיה אין החוק חוקתי, אך סברה כי לנוכח פגיעתו הצפויה של החוק די במתן הצהרה כי החוק במתכונת הנוכחית אינו חוקתי ולפיכך בטל. עם זאת, השופטת הסכימה שאם תידרש לממשלה תקופת זמן של חצי שנה כדי להיערך לחקיקה חדשה, תינתן לה אפשרות להארכה מוגבלת וחד-פעמית של החוק הקיים, שכמוה כתקופת השעיה לחוק שבית המשפט מצהיר עליו כבטל. פסק הדין, פס' 13 לפסק דינה של השופטת ביניש. להצגת הבעייתיות שבפער בין קביעת רוב שופטי ההרכב כי החוק פוגע בזכויות בצורה שאינה מידתית ובין התוצאה במקרה זה ראו בן-שמשי, לעיל ה"ש 3, בעמ' 63–64.

2. גישות שונות לעניין זכויות והגבלתן

המחלוקת בין ברק לחשין נגעה למגוון שאלות, ובעיקר לשאלת משמעותה של הזכות לחיי משפחה והיקפה של זכות זו. לפי גישתו של השופט ברק זכות זו כוללת את הזכות לחיי משפחה משותפים, שמשמעותה זכותו של בן הזוג הישראלי לקיים את חיי משפחתו בישראל, עם בן זוגו הזר¹⁴. לדידו, זכות זו מוגנת בגדר חוק-יסודי: כבוד האדם וחירותו¹⁵. ברק ניתח את הפגיעה בזכות זו וקבע כי מדובר בפגיעה שאינה חוקתית. בכך הצביע השופט ברק נכוחה על כך שהגישה שנקט השופט חשין, שהעמיד את הזכות לחיים אל מול ערכים אחרים, מובילה למבוי סתום, שכן תמיד נעדיף את החיים. לדידו של השופט ברק, אם כל מקרה של פגיעה פוטנציאלית בחיים מצדיק פגיעה בזכויות, הרי שלעולם אי-אפשר לשים גבול על הפעלת סמכויות שלטוניות בתחומים הקשורים להגנת החיים, כגון הסמכות לענות או לכנות את חומת ההפרדה¹⁶. יתרה מזאת, לדידו, אילו העמדנו לנגד עינינו את חיי האדם בלבד, הרי היה צריך לאסור כלל כניסת עובדים מהשטחים לישראל — דבר שלא נאסר בחוק, שלפיו שר הפנים רשאי לתת היתר שהייה בישראל למטרת עבודה¹⁷. ברק המחיש את טיעונו באמצעות הדוגמה של תאונות הרכבים¹⁸. אכן, אם ההגנה על החיים גוברת תמיד על איכות החיים או על כל ערך או זכות אחרים, הרי שעלינו לאסור תנועת מכוניות בכבישים כדי להגן על החיים מפני תאונות דרכים. בצדק ציין אפוא השופט ברק כי יש לבחון את הסוגיה לפי הסיכונים והסתברות התרחשותם, תוך שאנו בוחנים את התוספת ההסתברותית של הסיכון כנגד הוודאות של הגדלת הפגיעה בזכויות בני זוג אזרחי המדינה¹⁹. לאור כך מסקנתו של השופט ברק הייתה שהאיסור הגורף שקבע החוק — להבדיל מהסדר אחר המבוסס על בדיקה אינדיווידואלית — מביא עמו תוספת ביטחון, אך זו אינה מידתית ביחס לתוספת הנוק הנגרמת לחיי המשפחה של אזרחים ישראלים שנקשרו או שמבקשים להיקשר בבני זוג פלסטינים תושבי השטחים. היא אף אינה מידתית ביחס לתוספת הנוק הנגרמת לשוויון בין אזרחי ישראל המשתייכים לקבוצות לאומיות שונות²⁰. מסקנה זו מעוגנת בעמדה כללית יותר שלפיה אין לקיים דמוקרטיה וזכויות אדם בלא ליטול סיכונים²¹. ניתוח זה הוביל למסקנתו של השופט ברק שלפיה החוק פוגע בזכויות החוקתיות לחיי משפחה ולשוויון, פגיעה שאינה עומדת בתנאי פסקת ההגבלה שבחוק-היסוד.

14 פסק הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 27 לפסק דינו של הנשיא ברק.

15 שם, פס' 32–34.

16 שם, פס' 110.

17 שם, פס' 112; ס' 33(2) לחוק.

18 שם, פס' 110 לפסק דינו של הנשיא ברק.

19 שם, פס' 110.

20 שם, פס' 92.

21 שם, פס' 111.

מארהב לאויב: צדק, אמת, יושר ושכל ישר בין ישראל לאוטופיה בבג"ץ חוק האזרחות

מנגד, השופט חשין דחה את עמדתו של השופט ברק על שני חלקיה. ראשית, לשיטתו, לאזרחי המדינה אין זכות חוקתית שבני זוגם הזרים יוכלו להגר לישראל עקב נישואים, וספק אם נגזרת מהזכות לחיי משפחה חובה חוקתית המוטלת על המדינה להתיר כניסת אזרחים זרים שנישאו לאזרחי המדינה²². לגישתו, מדינה רשאית שלא להתיר לבני משפחתם הזרים של אזרחיה להיכנס למדינה או להגר אליה, ואזרח המדינה אינו זכאי לדרוש מהמדינה כי תתיר לכן משפחתו הזר להגר אליה אלא בהתאם לחוקיה²³. בפרט, כל עוד נמשך עימות מזוין בין ישראל לפלסטינים אין על ישראל חובה משפטית כלפי אזרחיה להתיר לתושבי האזור שנישאו לאזרחי המדינה להיכנס למדינה ולשהות בה, זאת בהיותם נתניי אויב בתקופה שהיא עת מלחמה או מעין-מלחמה²⁴. מסיבה זו לא ראה חשין את החוק כפוגע בזכות החוקתית לחיי משפחה. שנית, לשיטתו של השופט חשין, גם לו היה מסכים עם השופט ברק באשר להיקף הזכות, הרי היה מוצא את החוק כעומד בתנאי פסקת ההגבלה ובפרט בדרישת המידתיות²⁵.

פסיקתו של השופט חשין בנוגע להיקף הזכות לחיי משפחה עוגנה בתפיסה שלפיה אינטרסים ציבוריים הבאים לקבוע גבולות לזכויות היסוד, לחסר מזכויות היסוד או לפגוע בהן, מקומם אינו דווקא בפסקת ההגבלה, אלא בקביעת גודל זכות היסוד עצמה²⁶. כלומר האינטרסים הציבוריים עשויים להשפיע על תחמת היקף הזכות עצמה²⁷. אשר לזכות לשוויון, זו לא נפגעה, אליבא דחשין, שכן מדובר בהבחנה מותרת בין מי שנישאו לזרים שהם פלסטינים "נתניי אויב" וחזקה עליהם כי הם מהווים פוטנציאל לסיכוני ביטחון לתושבי המדינה, למי שנישאו לזרים שאינם "נתניי אויב". הזכות לשוויון, קובע השופט חשין, פורשת עצמה על הבחנות אסורות בלבד²⁸.

22 שם, פס' 2 לפסק דינו של השופט חשין.

23 שם, פס' 53, פס' 60 לפסק דינו של השופט חשין. עמדה זו ייחודית לשופט חשין ולשופט נאור שהצטרפה אליו. רוב השופטים סברו כי לאזרחי ישראל הזכות החוקתית לחיות עם בני זוגם הזרים בישראל. השופטים האחרים שהצטרפו לפסק דינו של השופט חשין סברו אפוא כי במקרה זה מדובר בהגבלה ראויה על הזכות ולא בהיעדר זכות. לניתוח מפורט ראו בן-שמש, לעיל ה"ש 3, בעמ' 52-54.

24 שם, פס' 27 לפסק דינו של השופט חשין.

25 שם, פס' 2, פסקה 124 לפסק דינו של השופט חשין. יש לציין כי תפיסת ה"משפחה" שבאה לידי ביטוי בפסק דינו של השופט חשין (ראו פסקה 46 לפסק דינו של השופט חשין), מוגבלת למשפחה גרעינית-הטרנסקסואלית הנתפסת בעיניו כמוסד קדם-חברתי וקדם-שיחני. לדיון בהיבט זה של פסק הדין, ראו אייל גרוס "יאמרו הפילוסופים והוגי הדעות את אשר יאמרו: חשין וג'ובראן קוראים את בראשית ואת אפלטון בבג"ץ חוק האזרחות" גיליון עדאלה האלקטרוני 26 (יוני 2006) [www.adalah.org/newsletter/hcb/jun06/ar2.pdf].

26 שם, פס' 37 לפסק דינו של השופט חשין.

27 שם, פס' 41 לפסק דינו של השופט חשין.

28 שם, פס' 91-93 לפסק דינו של השופט חשין. לביקורת על גישתו של חשין, שלפיה לא פגע החוק בזכויות יסוד חוקתיות, מתוך עמדה הרואה בזכות הבחירה בתחום חיי המשפחה חלק מ"כבודו הסגולי" של אדם, ראו אורית קמיר "חוק האזרחות והפגיעה בכבוד האדם", www.notes.co.il/ori/19135.asp.

ניתוחו של השופט חשין שמציב את האינטרסים הביטחוניים המצדיקים פגיעה בזכות כבר בעצם הגדרתה ולא כחלק מפסקת ההגבלה, נמצא ביסוד המחלוקת בין שני השופטים. לשיטתו של השופט ברק, האינטרסים הציבוריים מסוג זה צריכים להיבחן במסגרת פסקת ההגבלה ולא במסגרת קביעת היקף הזכות החוקתית. גישתו של השופט חשין, סבר השופט ברק, מביאה לצמצום דרסטי בהיקף זכויות האדם.²⁹ אכן, יש לתת את הדעת על כך שאמנם שיקולים חברתיים הנם רלוונטיים לפרשנות הניתנת לזכויות שונות, הקובעת את היקפן ותחומן, אולם נדמה שגישתו של השופט חשין חורגת משיקולים אלה אל עבר הפנמת האינטרסים הקולקטיביים שמצדיקים הגבלת זכויות בתוך הגדרת הזכות עצמה, כך שהאפשרות להגביל זכויות מורחבת עד מאוד. שיטתו פוטרת את הגבלת הזכויות מהצורך לעמוד במשוכות שמציבה פסקת ההגבלה, ובכך נפתח הפתח להגבלות בלתי מוגבלות על זכויות. במובן זה פסק דינו של השופט חשין מהווה איום משמעותי על תפיסת הזכויות כתפיסה שבבסיסה הגנה על הפרט מפני מנגנוני כוח קולקטיביים.³⁰

באופן רחב יותר שאלת מעמדן של זכויות אדם בתקופות של לחימה הייתה אף היא במחלוקת בפסק הדין. אליבא דנשיא ברק למשפט החוקתי הישראלי גישה אחידה לזכויות האדם בתקופה של שקט יחסי ובתקופות של לחימה מוגברת, ואין שתי מערכות דינים לתקופות השונות.³¹ אליבא דשופט חשין בזמן מלחמה חל שינוי בהליך האיזון בין זכויות האדם לבין האינטרסים הנוגדים.³² אפילו העוכרות נקראו בצורה שונה על ידי הצדדים: לפי השופט ברק, עשרים ושישה מבין תושבי האזור שקיבלו מעמד בישראל מכוח גישואין היו מעורבים בפעילות חבלנית;³³ לפי השופט חשין, שישים ושמונה מתושבי האזור שקיבלו היתר לשהות בישראל היו מעורבים או שהיה מידע מודיעיני על היותם מעורבים בטרור.³⁴ ארגון "עדאלה", שהיה אחד העותרים בעתירה, ציין בנוגע לפסק הדין כי פרקליטות המדינה טענה כי עשרים ושישה פלסטינים שהתאזרחו בישראל נחקרו בגין מעשי טרור, אך למרות בקשת העותרים לא נמסר כל מידע באשר לגורל החקירות, ובאשר למי מבין העשרים ושישה הוגש כתב אישום.³⁵

נוסף על מחלוקות אלה מעלה פסק הדין שאלות שעניינן התאמת החוק

29 שם, פס' 105–107 לפסק דינו של הנשיא ברק.
 30 לביקורת על צורת ניתוחו של חשין והצגת עמדתו כמציעה קונסטרוקציה משפטית לקביעת היקפן של זכויות חוקתיות אשר עלולה להוביל לפגיעה בלתי מוצדקת בהיקפן של זכויות האדם, ראו בן-שמשי, לעיל ה"ש 1, פס' 20 לפסק דינו של הנשיא ברק.
 31 פסק הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 20 לפסק דינו של הנשיא ברק.
 32 שם, פס' 86 לפסק דינו של השופט חשין.
 33 שם, פס' 3 ופס' 12 לפסק דינו של הנשיא ברק.
 34 שם, פס' 112 לפסק דינו של השופט חשין.
 35 ראו דבר המערכת, גיליון עדאלה האלקטרוני 26 (יוני 2006) www.adalah.org/newsletter/heb/jun06/jun06.html

מאוהב לאויב: צדק, אמת, יושר ושכל ישר בין ישראל לאוטופיה בכג"ץ חוק האזרחות

לדינים הקיימים בישראל כאשר לאיחוד משפחות³⁶, למשפט המשווה³⁷ ולמשפט הבינלאומי³⁸. עם זאת, ברשימה זו בכוונתי לבחון רק היבטים מסוימים בפסק הדין שהיה למכריע, זה של השופט חשין, שלפיו הוראת החוק עומדת במבחן החוקתיות. אתמקד בפסק דין זה לא רק מאחר שהיה לפסק הדין המכריע, אלא גם מאחר שמשמעויותיו מבחינת האפשרות להגבלות עתידיות של זכויות אדם הן מרחיקות לכת ביותר. הדיון שלהלן יבחן אפוא את הגרטיב שמהווה מסגרת לדיון, את קביעתו של השופט חשין שלפיה יש להתייחס אל תושבי השטחים כאל נתיני אויב ואת דינו בתכלית החוק – ביטחונית או דמוגרפית.

3. בין אוטופיה לישראל

פסק דינו של השופט חשין נפתח במילים הבאות:

"משהונחה לפניי חוות-דעתו של חברי, הנשיא ברק, נתתי ידי בידו והינחתי לו להובילנו בדרכו. כך הילכנו בדרכים שייצבון עיקרי-יסוד, עלינו הרים שבפסיגותיהם זכויות יסוד, עברנו על פניהן של דוקטרינות, ירדנו אל כללי משפט פרטיקולריים, ובדרכנו ליוו אותנו כל העת הצדק, האמת, היושר והשכל הישר. לקראת סופו של המסע עלינו על אניה והיגענו אל אי באמצע האוקיאנוס. ירדנו מן האנייה, ועל המזח הקביל את פנינו איש נשוא פנים".

בהמשך המשל או החלום מתברר כי האיש הוא תומאס מור, וכי השניים נמצאים במדינה שהוקמה על פי תכנית שהתווה בספרו, ששמה, כשם הספר, "אוטופיה". אוטופיה, מציין השופט חשין מפי מור, משמעה "שום מקום". כששואלים השניים

36 ראו בייחוד בג"ץ 3648/97 סטמקה נ' שר הפנים, פ"ד נג(2) 728 וע"מ 4614/05 מדינת ישראל נ' אורן, טרם פורסם (29.1.2006). כמו כן ראו יובל מרין "הזכות לחיי משפחה ולנישואין (אזרחיים) – משפט בינלאומי ומקומי" זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל 663 (יורם רבין ויובל שני עורכים, 2004). לדיון ראו יפה זילברשץ "על הגירת זרים שאינם יהודים לישראל – פתיחת דיון" משפט וממשל י' 87 (תשס"ז) 103–115.

37 ראו דוידוב, יובל, סבן, רייכמן, לעיל ה"ש 3, בעמ' 688–692. בהקשר הזה יש לתת את הדעת על הצורך להבחין בין הקשחת דיני ההגירה במדינות שונות ובין דיני איחוד המשפחות שעניינם העיקרי אזרחים ותושבים. לטענת המחברים מגמת ההקשחה פסחה על דיני איחוד המשפחות ברוב המדינות פרט לדנמרק. שם, בעמ' 692. מנגד, קריאה אחרת של המשפט המשווה מצביעה על מגמה של הגבלת האפשרות להגר למדינה גם לצורכי נישואין ואיחוד משפחות. ראו רובינשטיין ואורגד, לעיל ה"ש 3, בעמ' 328–341. מכל מקום, חשוב להבחין בין הסדרים מסוג זה ובין החוק שנדון במקרה זה, בין היתר מאחר שתוצאת החוק אינה רק הגבלות על התאזרחות של תושבי השטחים בישראל, אלא גם איסור – בכפוף לחריגים שבו – על מתן אשרה כלשהיא בישראל. מטעם זה ההגבלות שהוא מטיל חריפות בהרבה מההגבלות בחוקים במדינות שונות שעוסקים רק בסוגיית מתן אזרחות לבן זוג זר של אזרח. 38 דוידוב, יובל, סבן, רייכמן, לעיל ה"ש 3, בעמ' 693–698; זילברשץ, לעיל ה"ש 36, בעמ' 102–102.

מה שיטת המשפט השוררת באוטופיה, והאם היא דומה לשיטת המשפט בישראל, מסביר מור לברק ולחשין, כי מדינת ישראל נלחמת על חייה ועל יכולתו של העם היהודי לנהל חיי קהילה ומדינה ככל העמים, ולכן יש הבדלים עמוקים בין שיטות המשפט, ויעבור זמן רב עד שישראל תגיע למדרגת אוטופיה. במצבכם היום, מציין מור, דיני אוטופיה – "לא לכם הם". "ואיקץ", מסיים השופט חשין, "והנה חלום".

אך אוטופיה, הזכיר לנו השופט חשין מפי מור, היא "שום מקום". האם מרמז אם כן השופט חשין במשל או חלום זה שהדינים שהוא מזכיר כפתח דבריו והעקרונות של "הצדק, האמת, היושר והשכל הישר" אינם נכונים לא רק באשר למדינת ישראל, אלא מתאימים בעצם רק ל"שום מקום"? במובן זה המבוא לפסק דינו של השופט חשין עשוי להיקרא כהזמנה לזנוח את הצדק, האמת, היושר והשכל הישר, כל עוד מדינת ישראל לא תגיע למדרגת אוטופיה. מאחר שלעולם לא מגיעה מדינה למדרגת אוטופיה – למדרגת שום מקום – הרי שההזמנה עשויה להיקרא כהזמנה לזנוח עקרונות אלו לעד. אכן, נדמה שהזמנה זו מתבטאת בניחות שמביא השופט חשין בהמשך פסק דינו.

4. מאוהב לאויב: על מעמד תושבי השטחים כנתיני מדינת אויב

בניתוחו של השופט חשין טענה מרכזית ולפיה אין לאזרחי המדינה זכות חוקתית כי בני זוגם הזרים יהגרו לישראל עקב הנישואין. ניתוחו מצמצם עד מאוד את משמעות הזכות שהוא מכיר בה לכאורה לחיי משפחה. אך ברצוני להתמקד לא בטענה זו, אלא בטענתו הנוספת שלפיה לעת מלחמה רשאית כל מדינה למנוע כניסתם של נתיני אויב למדינה, גם אם נישאו לאזרחי המדינה. תושבי האזור הפלסטינים הם בבחינת נתיני אויב, ולכן המדינה רשאית לחוקק חוק האוסר על כניסת תושבי האזור אליה³⁹.

ניתוח זה ממוקם בהקשר של תיאור "המאבק המזוין שמנהלים הפלסטינים כנגד ישראל והישראלים". השופט חשין מתאר מתקפת טרור רצחנית שהחלה מכה במדינת ישראל בספטמבר 2000 שמתכנניה ומבצעיה הם רובם תושבי האזור⁴⁰. הוא מונה אירועי טרור שהתרחשו בישראל, ומציין כי ה"טרוריסטים נטמעים ומשתלבים באוכלוסייה האזרחית הפלסטינית עד כדי אין ניתן לדעת מיהו תושב פלסטיני תמים, מיהו פעיל טרור ומיהו תושב פלסטיני העלול לסייע בטרור"⁴¹. השופט חשין אף מוצא "הוכחה ברורה ומפורשת" להלוך רוחו של הציבור הפלסטיני בבחירות שנערכו ברשות הפלסטינית בינואר 2006 ואשר בהן זכה ארגון החמאס לרוב מושבים

39 פסק הדין, לעיל ה"ש 1, פס' 2 ופס' 12 לפסק דינו של השופט חשין.

40 שם, פס' 7.

41 שם, פס' 8.

בפרלמנט הפלסטיני⁴². אמנם לא כל תושבי האזור מבקשים לפגוע בישראל, אך אי-אפשר להבחין בין פלוני המהווה סיכון לתושבי המדינה לבין אלמוני שאינו כפלוני⁴³. מסקנתו היא כי "יחסיהן של ישראל והרשות דומים ליחסים בין מדינות הלוחמות זר-בזו"⁴⁴, והכללים בנושא, שלפיהם בעת מלחמה הופכים נתיני המדינות היריבות אויבים אלה לאלה, יפים גם כשיש עימות מזוין בין מדינה לבין ישות, כרשות הפלסטינית, שאינה מדינה⁴⁵.

דיון זה מתאר את ישראל כקרוב של מלחמת טרור שנחתה עליה, את העם הפלסטיני ככזה שאי-אפשר להבחין בו בין "אוהב" פלסטיני שמעוניין להתאחד עם בן או בת זוגו ל"אויב" שמעוניין לפגוע בישראל, את ניצחון החמאס כעדות לתמיכה גורפת של העם הפלסטיני בטרור נגד ישראל, ואת המצב בין ישראל לפלסטינים כדומה למצב מלחמה בין מדינות.

הדיון כולל בתוכו הנחות רבות בנוגע למצב הישראלי-פלסטיני, המוצגות כעובדות ברורות כשמש, אף שחלקן מצוי במחלוקת גדולה. תיאור האירועים שהחלו בספטמבר 2000 כמתקפת טרור פלסטינית שהחלה על ישראל, יכול לסתור את התיאור העובדתי שלפיו האינתיפאדה החלה בעקבות ביקורו של אריאל שרון בהר הבית, שלאחריו ובעקבות זריקת אבנים מהר הבית על מתפללים יהודים, נכנסו לאזור כוחות הביטחון הישראליים, ירו בקהל והרגו ופצעו פלסטינים. נסיבות אלה של פריצת האינתיפאדה (הרג פלסטינים על ידי ישראלים ולא ההפך) מודרות מתיאורו של השופט חשין. כידוע קיימות פרספקטיבות שונות על הרקע, על הסיבות ועל מהלך האינתיפאדה⁴⁶. תיאור תחילתה בדרך מסוימת והצגתה כמתקפת טרור על ישראל ממסגרת את הסיפור ככזה של צורך ישראלי בביטחון אל מול טרור פלסטיני, ומסמנת את הפלסטינים, כפי שעשה השופט חשין, כאויבים או שמא כטרוריסטים כולם, ולו בפוטנציה. השופט חשין מתאר את אירועי הטרור הקשים שבמסגרתם נרצחו 1,080 אזרחים ישראלים בכלל ומתוכם 626 בתוך מדינת ישראל עצמה⁴⁷. אלא שתיאור האירועים שהתרחשו מאז ספטמבר 2000 כמתקפת טרור פלסטינית על ישראל, המציג את ישראל כמדינה דמוקרטית המתגוננת כנגד טרור רצחני, יכול לסתור תיאור אחר של פעולות ישראל בשטחים, שמצביע גם על העובדה שפעולות ישראל מתחילת האינתיפאדה הביאו עד לסוף מאי 2006,

42 שם, פס' 9.

43 שם, פס' 27.

44 שם, פס' 12.

45 שם, פס' 79–80.

46 על נסיבות תחילת האינתיפאדה ועל הפרספקטיבות השונות בעניין ראו: Orna Ben-Naftali & Keren R. Michaeli, "We Must Not make a Scarecrow of the Law": A Legal Analysis of the Israeli Policy of Targeted Killings, 36 CORNELL INT'L L. J. 233, 241–247 (2003)

וההפניות שם.

47 פסק הדין, פס' 7 לפסק דינו של השופט חשין.

למות 3,413 אזרחים פלסטינים בשטחים מידי כוחות הביטחון הישראליים⁴⁸, זאת על רקע תהליכים ארוכים יותר של נישול שאפיינו את הכיבוש הישראלי המתמשך. הנתונים הרבים על הרג אזרחים חפים מפשע על ידי ישראל, כשנקראים על רקע הפרספקטיבות השונות על מהלך האינתיפאדה וההקשר של הכיבוש, יכולים להוביל להמשגת האירועים באופן שונה מזה המתואר על ידי השופט חשין. על פי נרטיב זה מוצגים הפלסטינים לא רק כאחראים בחלקם לטרור כנגד ישראל, אלא גם כקרבנות של אלימות מדינתית של ישראל כנגדם⁴⁹. הבניית הנרטיב כפי שנעשה על ידי השופט חשין היא אפוא כזו שלפיה המדינה מתגוננת כנגד טרור רצחני – זהו נרטיב סגור שבו מדינת ישראל היא רק קרבן לטרור. המשמעויות הרטרוריות של נרטיב זה הן עצומות, שכן הן ממצבות את הצעדים השונים הננקטים על ידי מדינת ישראל, הפוגעים בזכויות, כצעדים שקרבן נוקט כדי להתגונן בפני טרור, ובכך מקשות על האפשרות לתת לצעדים אלו פרשנויות נוספות או אחרות. כמו כן, כנגד קביעתו של השופט חשין שניצחון החמאס בכחירות מעיד על תמיכה בטרור, ניתן לפנות לפרשנויות אחרות, שמצביעות על ניצחון החמאס כמשקף בעיקר מיאוס משחיתותה של הממשלה הקודמת ורצון בשלטון חדש.

אך לבד מהבעייתיות כנרטיב שמציע השופט חשין, בעייתיות גדולה עוד יותר טמונה בהשוואתו את המצב למצב של מלחמה בין מדינות, שבמסגרתו מותר, לגישתו, למדינה לאסור על אזרחי אויב להיכנס לשטחה⁵⁰. מצב זה מדמה את הסכסוך הישראלי-פלסטיני למלחמה בין ישראל לבין מדינה זרה, כמו טוריה, או מדינות אחרות שישאלו במצב מלחמה עמן. תמונה זו מתעלמת מהעובדה שישאלו היא כוח כובש בשטחים. לא זו אף זו: אלא שהיא פועלת למעשה גם כריבון בשטחים. ישראל הקימה ערים ויישובים בשטחים והחילה את חוק המדינה על

48 הנתונים לפי ארגון בלסם: www.btselem.org/English/Statistics/Casualties.asp

49 יש לציין כי הנשיא ברק, בדעת המיעוט שלו, הציג (פסקה 1) תיאור של ההתרחשויות הדומה לזה שהוצג על ידי השופט חשין. כך תיאר השופט ברק מתקפת טרור עזה ש"נחתה" על ישראל בספטמבר 2000 עם פרוץ האינתיפאדה השנייה. מבחינה זו יש דמיון בין עמדת הרוב לעמדת המיעוט בפסק הדין. השופט ברק מפנה בדיון שלו לתיאור דומה שנתן לאירועים בבג"ץ 7015/02 עג'ורי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית, פ"ד נו"ד (6) 352, 358 (2002). תיאור זה צוטט מאז שוב ושוב בפסיקה – כמו גם בכחבי טענות של המדינה – והפך לתיאור הקנוני בבג"ץ של האירועים. תיאורים דומים ניתן למצוא בפסקי הדין של שופטים אחרים, הן כאלו שהצטרפו לשופט חשין והן כאלו שהצטרפו לברק. לניתוח ביקורתי של תיאור זה ראו ארנה בן-נפתלי וקרן מיכאלי "פרשת לך לך: בין אדם למקום – בעקבות בג"ץ 7015/02 עג'ורי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית" המשפט ט 107, 138–139 (2004). לדיון במשמעות שיש להמשגת הסכסוך הישראלי-פלסטיני לניתוח המשפטי של האמצעים הביטחוניים הננקטים על ידי ישראל ראו: Aeyal Gross, *The Construction of a Wall Between The Hague and Jerusalem: The Enforcement and Limits of Humanitarian Law and the Structure of Occupation*, 19 LEIDEN J. INT. L. 393, 402–403 (2006). תפקידו של בית המשפט העליון בקביעת נרטיבים על ההיסטוריה הביטחונית של המדינה ראו דפנה ברק-ארזי "הוגדת לבנון: היסטוריה וזיכרון בבית המשפט" עיוני משפט כו 773 (2002).

50 השוואה דומה נעשית בניחוחה של זילברשץ. ראו זילברשץ, לעיל ה"ש 36, בעמ' 101–102.

יהודים ועל ישראלים המתגוררים ביישובים אלו באופן פרסונלי וטריטוריאלי⁵¹. מצב זה יצר סיפוח דה־פקטו, לפחות של חלקים מהשטחים, לישראל⁵². בכל מקרה, היא שולטת ומפעילה בהם את סמכותה, תוך נישול האוכלוסייה המקומית בתחומים שונים כמו קרקע, מים ושלטון החוק⁵³. המצב שנוצר הוא אפוא כזה: לצורך כניסה לישראל של פלסטינים בכלל ובני זוג של ישראלים בפרט, השטחים הם "מדינת אויב", ממש כמו סוריה. אך למטרות אחרות ישראל שולטת בשטחים כמעין ריבון. אם אכן עסקינן במדינת אויב או במעין מדינת אויב, ועל נתיניה חלים הדינים החלים על אזרחי מדינת אויב, הרי שאין שולטים, כובשים ומקימים התנחלויות אזרחיות באותה מדינת אויב.

השופט חשין מתבונן כביכול במראה ורואה עוד מדינה שנלחמים בה. אך המראה היא חד־צדדית, שכן מנגד לא נמצאת מדינה אלא טריטוריה כבושה קרוב לארבעים שנה, שישראל נוהגת בה לא כפי שנוהגים במדינת אויב אלא כפי שנוהגים בטריטוריה נשלטת שלעתים השולט עושה בה כבתוך שלו ולעתים מנשל את יושביה. תוצאת הדברים היא של־ישראל מותר לשלוט בשטחים ולהקים בהם יישובים, הכול תוך נישול האוכלוסייה המקומית, כפי שמדינה לעולם אינה אמורה לעשות בטריטוריה של "מדינת אויב" (ואף לא בשטח כבוש), אך כאשר עסקינן בזכותו של אזרח ישראלי שנישא לפלסטיני תושב האזור, הפוכים לפתע השטחים מדינת אויב שנמצאת מעבר לגבול שברור שאסור לחצות. אלא שאת הגבול הזה, אנו יודעים, מותר דווקא לחצות — כפי שעושים בייחוד הישראלים המתנחלים בשטחים — אך רק לכיוון אחד⁵⁴. אמנם ישראל אוסרת על אזרחיה להיכנס לשטחי הרשות הפלסטינית, אך איסור זה לא חל בנוגע לכל השטחים. לעומת זאת,

51 לתיאור ולניתוח מהלכים אלה ראו: Orna Ben-Naftali, Aeyal Gross & Keren Michaeli, *Illegal Occupation: Framing the Occupied Palestinian Territory*, 24 BERKELEY J. INT'L L. 551, 583–587 (2005).

52 שם, בעמ' 601–603.

53 שם, בעמ' 581–588.

54 ישנם כשלים נוספים באנלוגיה שבין תושבי השטחים לנתיני אויב. לדיון בכשלים אלה ראו דוידוב, יובל, סבן, רייכמן, לעיל ה"ש 3 בעמ' 696–698. מנגד, לתמיכה באנלוגיה זו ראו רובינשטיין ואורגד, לעיל ה"ש 3 בעמ' 317–328. בן־שמש עומד בצורה כללית יותר על כשלים, רלוונטיים אף הם, בתפיסת תושבי השטחים כ"זרים". ראו בן־שמש, לעיל ה"ש 3, בעמ' 83–84. בביקורת על עמדתו מציינת יפה זילברשץ כי ההתייחסות לתושבי השטחים כ"זרים" מלמדת על כך שאינם אזרחים ישראלים, ולטענתה תפיסת תושבי השטחים כבעלי מעמד מיוחד ביחס למדינת ישראל מהווה "סיפוח סמוי" של השטחים. לדבריה, "ישראל הקפידה מאוד ליצור את ההפרדה בינה ובין השטחים במשך כל שנות התפיסה הלוחמתית ביהודה, שומרון וחבל־עזה, על־מנת לא לספח אותם". זילברשץ, לעיל ה"ש 36, בעמ' 98. אך כנגד ניתוח זה יש להציב את העובדות המתוארות בטקסט, שלפיהן למעשה לא הקפידה ישראל על הפרדה כזו, שכן יישוב אזרחיה בתחומי השטחים והחלת החוק הישראלי באופן סלקטיבי בשטחים לא עולים בקנה אחד עם הפרדה מוקפדת בין ישראל לשטחים והימנעות מספוח השטחים, אלא מעידים דווקא על טשטוש הגבולות בין ישראל לשטחים למטרות מסוימות, וכאמור בטקסט בסיפוח דה־פקטו.

הפלסטינים שחוק האזרחות אסר את כניסתם לישראל הם תושבי השטחים כולם, ולא רק תושבי השטחים שאליהם נאסרה כניסת ישראלים. יתרה מזאת, גם הגבול שחוסם את הכניסה מהשטחים לישראל נפרץ לעתים, כפי שמעידה הוראת החוק המאפשרת מתן היתר כניסה לפלסטינים לישראל למטרות עבודה. גם הוראה זו מעידה על כך שהמצב שונה לחלוטין מהמצב בין מדינות אויבות זו לזו בשעת מלחמה.

יש שיטענו שסוגיית חוק האזרחות והכניסה לישראל היא שונה ומובחנת מסוגיית ההתנחלויות בפרט ומסוגיית מעמד השטחים בכלל. לדעתי, יש לרחות טענה כזו: הסתכלות בדרך שבה מנסה ישראל לאחוז במקל משני קצותיו ובחינה כוללת של השליטה, ההתיישבות וההחלה הסלקטיבית של החוק הישראלי בשטחים מחד גיסא, וההתייחסות לתושבים הפלסטינים בשטחים כנתיני מדינת אויב, לרבות לצורך איחוד עם בני זוג, מאידך גיסא, מאפשרים לראות את המדיניות הטריטוריאלית-דמוגרפית ישראלית בכללותה. המדינה המסרבת להתיר לתושבים פלסטינים להיכנס לישראל ולחיות בה עם בני זוגם מאחר שהם בעיניה מעין נתיני אויב, היא אותה מדינה המיישבת את אזרחיה בטריטוריה שאמורה להיות טריטוריית אויב על פי ניתוח זה. התוצאה היא מדיניות טריטוריאלית-דמוגרפית שמאפשרת למדינה גם ליישב את אזרחיה בשטחים וגם למנוע כניסת פלסטינים לישראל ולו למטרת איחוד משפחות. מדיניות המתייחסת לשטחים ולתושביהם גם כאויב וגם כמשאב שאליו היא מתפשטת וממנו היא מביאה עובדים לתחומה⁵⁵.

5. בארץ המראות: בין ביטחון לדמוגרפיה

למראה החד-צדדית של השופט חשין מצטרף דיונו בשאלת תכלית החוק. השופט חשין מציין שלמדינה אינטרס חזק ומכריע "בשמירה על זהות של החברה בישראל", הגובר על עצמת הזכות לחיי משפחה ככל שהדברים אמורים בהגירתו של בן זוג זר

55 הצעת החוק הממשלתית להארכת הוראת השעה שהוגשה לאחר מתן פסק הדין ממשכה ברוח האנלוגיה בין השטחים ובין מדינת אויב, בהרחיבה את האיסור שבהוראת השעה הנוכחית מעבר לתושבי השטחים, אל מדינות המכונות בדברי ההסבר "מדינות סיכון". בהצעת החוק מנויות בקטגוריה זו איראן, לבנון, סוריה ועיראק. ההצעה כוללת כמה שינויים נוספים וכיניהם הקמת ועדה שתוכל לתת היתר ואישור במקרים הומניטריים מיוחדים. עם זאת, נקבע בהצעה כי היות המבקש בן זוגו של ישראלי, או קיומם של ילדים משותפים, לא תהווה כשלעצמה טעם הומניטרי מיוחד. ראו הצעת חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון מס' 2), התשס"ז-2006, ה"ח תשס"ז 273 עמ' 182. בעוד הצעת חוק זו נמצאת עדיין בהליכי חקיקה, האריכה בינתיים הכנסת שוב את החוק בנוסחו הנוכחי בשלושה חודשים נוספים. ראו צו האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (הארכת תוקף החוק), התשס"ז-2007. בעקבות כך הוגשה לבג"ץ עתירה נוספת שבה התבקש בית המשפט לפסוק כי החוק בטל בהיותו בלתי חוקתי. בג"ץ 544/07 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' שר הפנים (תלוי ועומד) <http://www.hamoked.org.il/items/8730.pdf>.

לישראל⁵⁶. כניסת אזרח זר למדינה משנה את דמותן של החברה והמדינה, בייחוד כאשר מדובר "בכניסה מאסיבית של תושבים ואזרחים זרים שהשפעתם המשותפת על המדינה עלולה לשנות באורח משמעותי את דמותה"⁵⁷. אמירות כלליות אלו של השופט חשין נאמרות בהקשר של קביעתו כי הזכות לחיי משפחה אינה כוללת זכות של אזרח שהמדינה תאפשר כניסה או אזרחות לבן זוגו, אולם שיקול זה חוזר גם בניתוח הספציפי של הגירת בני זוג בזמן מלחמה. בהקשר זה, לדעתו, הפגיעה בזכותו של האזרח כגזרת מתוכה זכות להכניס ארצה בזמן מלחמה בן משפחה תושב מדינת אויב היא כפולה: היא פוגעת הן בזכותה של החברה המאורגנת בישראל להחליט מי יתגוררו בתחומה ויהיו אזרחיה ותושביה, קרי "ביכולתה של המדינה לקבוע את זהותה ואת אופיה", והן "בביטחון המדינה"⁵⁸.

למרות ניתוח זה, קובע השופט חשין בפסק דינו כי תכליתו של חוק האזרחות היא "תכלית של הגנה על ביטחונם ועל חייהם של תושבי המדינה ואזרחיה"⁵⁹, ובעניין זה הוא מצטרף לעמדתו של השופט ברק. השופט ברק קבע כי תכלית הוראת החוק היא ביטחוני, וכי ביסוד החוק לא עומדת תכלית דמוגרפית שעניינה הגבלת גידול האוכלוסייה הערבית בישראל⁶⁰. יתרה מזאת, בהתייחסו לדעות המיעוט של השופטים ג'ובראן ופרוקצ'יה⁶¹, שלפיהן ייתכן שלעת חקיקת החוק עמדה בפני המחוקק אף תכלית דמוגרפית, קובע השופט חשין כי הוא מתקשה לקבל עמדות אלה, שכן העובדות מעידות כולן על תכלית ביטחונית. השופט חשין תוהה: "מה טעם מצאו חבריי להידרש לנושא על-דרך של נוגע-לא-נוגע ולהעיב על דיוננו בעננה?"⁶². השופט חשין מצטרף אפוא לדחיית הטענה כי מאחורי התכלית הביטחונית מסתתרת תכלית דמוגרפית, אך למעשה דבריו שלפיהם ביסוד האיסור על נתיני אויב עומדת ההגנה לא רק על ביטחון המדינה אלא גם על יכולתה לקבוע

56 פסק הדין, פס' 62 לפסק דינו של השופט חשין.

57 שם, פס' 54.

58 שם, פס' 85.

59 שם, פס' 99.

60 שם, מבוא לפסק הדין, פס' 79–81 לפסק דינו של הנשיא ברק. השופט ברק ציין בפסק דינו כי הוראת סעיף 3ב(2) לחוק המתירה את כניסת תושבי השטחים לישראל לצורכי עבודה עוררה ספק באשר לתכלית הביטחונית של החוק. אלא שלבסוף נחה דעתו בעקבות תשובת המדינה כי התאזרחות או התיישבות פלסטינים הנושאים תעודת זהות ישראלית, מהוות איום ביטחוני מסוג מיוחד ונפרד. זאת, מאחר שתקופת שהותם בישראל איננה מוגבלת ונתון להם חופש תנועה מלא בישראל ובין ישראל לשטחים. פסקה 81 לפסק דינו של הנשיא ברק. השופט חשין הצטרף למסקנה זו. פס' 102 לפסק דינו של השופט חשין.

61 שם, פס' 24 לפסק דינו של השופט ג'ובראן. פס' 13–14 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה.

62 שם, פס' 135 לפסק דינו של השופט חשין. יש לציין כי המדינה טענה בתשובתה כי ביסוד החוק עומד טעם ביטחוני בלבד, אך טענה כי גם אילו הייתה עומדת ביסוד החקיקה תכלית דמוגרפית, הרי זו הייתה ראויה ותואמת את ערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. ראו דוידוב, יובל, סבן, רייכמן, לעיל ה"ש 3, בעמ' 647–648, 668–669. הכותבים מצביעים ובצדק על חומרת עמדה זאת. ניתן לראות את עמדת המדינה המתכחשת לנימוק הדמוגרפי אך מכשירה אותו, בדומה לעמדתו של השופט חשין המודה ומכחישה נימוק זה ברזומתו.

את זהותה ואופייה, מעידים שבין השורות מבצבצת לה למרות הכול התכלית הדמוגרפית, כפי שהצביעו השופטים פרוקצ'יה וג'ובראן כדעות המיעוט שלהם. למעשה "נגיעה לא נגיעה" בנושא מאפיינת דווקא את פסק דינו. אלא שלעומת פרוקצ'יה וג'ובראן המעלים את התהייה שלהם על פני השטח, אצל השופט חשין ההגנה על יכולתה של המדינה לקבוע את זהותה ואופייה היא המודחק שמוזכר בפסק הדין, אך נעלם-נאלם לעת מגיע השופט חשין לנתח את ה"תכלית הראויה" של החוק. אף כי ניתן להבחין בין דבריו של השופט חשין שנאמרים כהסבר לעמדתו באשר להיקף הזכות לחיי משפחה, ובין הדיון בתכלית החוק הספציפי העומד בפני בית המשפט, הרי שלאור מרכזיות הטיעון בדבר זהות המדינה לניתוחו, ולאור העובדה שהוא חוזר על טיעון זהות ואופי המדינה גם בדיון הספציפי בהיקף הזכות לחיי משפחה בהקשר של עת מלחמה, הרי נדמה שרוחו של טיעון זה מרחפת גם על פני ניתוח החוק שבנדון. ההכרה וההכחשה הברזומניות של התכלית הדמוגרפית הן פן אחד של נטישת הצדק, האמת, היושר והשכל הישר שמקומם הוא כנראה רק באוטופיה, קרי בשום מקום⁶³.

6. סיכום: בין ישראל לאוטופיה — ההיית או חלמתי חלום?

פסק דינו של השופט חשין, קובע אפוא שורת קביעות מרחיקות לכת. הוא קובע, ששיקולי ביטחון יכולים להגביל זכויות לא רק כעניין של פסקת ההגבלה אלא כעניין של הגדרת פריסת הזכויות החוקתיות עצמן; הוא מסמן את תושבי השטחים כולם כנתיני אויב שטמונה בהם סכנה פוטנציאלית ושאי-אפשר להבחין ביניהם; הוא מייצר גבול דמוגרפי חד-צדדי בין ישראל והשטחים; ולבסוף, הוא מכיר ומכחיש ברזומנית את התכלית הדמוגרפית — ולא רק הביטחונית — שביסוד חוק האזרחות. השלכותיהן של קביעות אלה על האפשרות לפגיעה עתידית בזכויות של פלסטינים מהשטחים או מישראל עצמה בפרט, ועל ההגנה על זכויות אדם בכלל, עלולות להיות מרחיקות לכת. אם להשתמש במונחיה של פנינה להב, הרי ש"ציונות הקטסטרופה" השתלטה בפסק דין זה לחלוטין על ה"ציונות האוטופית", וכסופת הוריקן נטלה עמה את הצדק, האמת, היושר והשכל הישר שקיוותה זו להנחיל⁶⁴.

63 בן-שמש טוען אף הוא כי השיקול הדמוגרפי משתרכב לו לפסק דינו של חשין "בדלת האחורית", בהצביעו על הניתוח של חשין את היקף הזכות לחיי משפחה ככזה שמאחוריו מסתתר הטיעון הדמוגרפי, אף שלא בגלוי. ראו בן-שמש, לעיל ה"ש 3, בעמ' 76-78. למעשה ניתן לומר כי הדברים שצוטטו בטקסט מפי חשין מהווים אזכור גלוי של השיקול הדמוגרפי, אף אם הוא מוכחש בהמשך פסק הדין.

64 פנינה להב ישראל במשפט — שמעון אגרנט והמאה הציונית 347 (1999).